

Startnotitie archeologie Lammermarkt

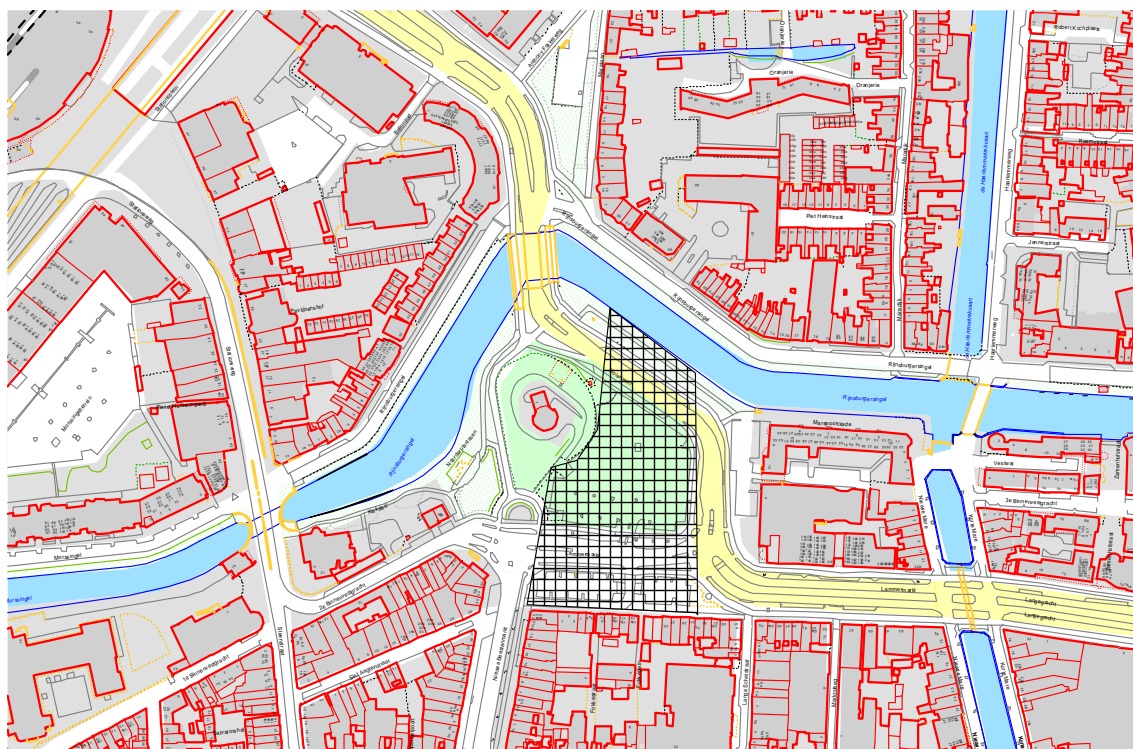
6 september 2011

INTERN AMBTELIJK STUK – HIER KUNNEN GEEN RECHTEN AAN ONTLEEND WORDEN

Aanleiding

Het plan Lammermarkt voorziet in een grote ondergrondse parkeergarage. De exacte plangrenzen van dit project zijn nog niet bekend. In deze notitie wordt uitgegaan van een plangebied dat wordt omsloten door de Lammermarkt, Nieuwe Beestenmarkt, het wallichaam van Molen de Valk en de Rijnsburgersingel (zie afb. 1).

Deze locatie ligt in een zone waarvoor op grond van het Paraplubestemmingsplan Archeologie de dubbelbestemming Waarde-Archeologie 4 geldt (gebieden met een hoge archeologische verwachting binnen de singels). De voor Waarde-Archeologie 4 aangewezen gronden zijn mede bestemd voor het behoud en de bescherming van archeologische waarden. In dit gebied gelden voor ruimtelijke plannen de volgende criteria: een vergunning voor het uitvoeren van een werk (voorheen archeologische aanlegvergunning) moet worden aangevraagd, indien de bodem wordt verstoord over een oppervlakte van meer dan 50 m² en dieper dan 50 cm.

Afb. 1. Het plangebied aangegeven op de huidige topografische kaart van Leiden.

Historisch grondgebruik

In 2001 is door BAAC bv een cultuurhistorische inventarisatie gemaakt van het plangebied.¹ Hieronder wordt kort de geschiedenis van het plangebied samengevat.

Het gebied ligt buiten de middeleeuwse stadsmuren en is lang onbebouwd gebleven. Buiten de muren van de stad lagen wel enkele kloosterterreinen. Aan de noordwestzijde van de stad waren dat het St. Margarethaconvent (1404-1458), het St. Maria Magdalenaklooster (1458-1542) en het St. Aegtenklooster (1432-1553).

¹ Genabeek, R. van, R. Gludemans & H. Willems, 2001: *Cultuurhistorische verkenning gebied Lakenhal-Lammermarkt*, (BAAC-rapport 01.046).

Het terrein van het St. Margarethaconvent lag ten oosten van de Steenstraat, direct buiten de stadsvest. Het kloosterterrein strekte zich uit naar het oosten en valt daarmee gedeeltelijk binnen het huidige plangebied. In 1458 verlieten de conventualen van St. Margaretha het complex waarna de gebouwen en kapel in gebruik werden genomen door de zusters van het klooster St. Maria Magdalena. In 1542 werden de gebouwen grotendeels in gebruik genomen door het St. Catharinagasthuis. De zusters van het klooster bleven echter ook op het terrein wonen. Het terrein van het St. Aegtenklooster lag direct ten noorden van het St. Margaretha/St. Maria Magdalena en valt gedeeltelijk binnen het huidige plangebied. De hoofdgebouwen van het klooster lagen langs de Steenweg (buiten het plangebied) maar het kloosterterrein was vrij groot en liep door richting de Mare. Vanaf 1553 werd het leprozenhuis ondergebracht in de gebouwen van het St. Aegtenklooster. De weinige zusters van St. Aegten die er toen nog waren bleven op een deel van het terrein wonen.

Het is onbekend of er binnen het plangebied daadwerkelijk gebouwen stonden die bij de kloosters hoorden. Op de enige stadskaat uit deze tijd is het plangebied als onbebouwd weergegeven (J. van Deventer, 1554, afb. 2). Deze kaart is echter vrij grofmazig en er zal ongetwijfeld sprake zijn geweest van opstallen op de kloosterterreinen. Bij de aanleg van de stadsvest in 1611 werden resten van de gebouwen van het St. Aegtenklooster aangetroffen en verwijderd.

Voorafgaand aan het beleg van Leiden is in 1572 alle bebouwing rondom de stad gesloopt. Zo ook de gebouwen van de kloosters en eventuele opstallen binnen het plangebied.

Na 1574 werd het gebied herverkaveld. Ten behoeve hiervan werd eerst de bestaande situatie in 1575 ingemeten door S. van Merwen (afb. 4 en 5).

In 1611 werd de stad vergroot. Ten behoeve hiervan kocht de stad de landen op die binnen de stad zouden komen te liggen. Op de kaart van J. Dou uit 1610 is de situatie vlak voor de stadsuitleg goed te zien. Het gebied was opgedeeld in een aantal grote kavels georiënteerd op de Steenstraat (de voormalige kloosterterreinen) en een flink aantal kleinere percelen die gericht waren op de Mare. De kavels waren van elkaar gescheiden door sloten. Voor zover bekend zijn er in de periode tussen 1572 en 1610 geen gebouwen verzeen in het plangebied. De landerijen waren in gebruik als weiland, raamland, boomgaard of moestuin.

Met de stadsuitleg wijzigde de indeling van het gebied ingrijpend (afb. 6). Twee waterwegen doorkruisten het gebied: de Langegracht (in het verlengde van de huidige Langegracht) en de Binnenvestgracht (vlak ten zuiden van Molen de Valken). Onder de huidige Lammermarkt en een deel van het parkeerterrein van Molen de Valk lag een compleet bouwblok. Het noordelijk deel van het plangebied werd ingericht als bolwerk.

Vanaf 1860 werden de Korte Langegracht en de Binnenvestgracht gedempt.

Het bouwblok is in 1906 gesloopt om plaats te maken voor de veemarkt.

Het bastion is vanaf het midden van de 19e eeuw in gebruik genomen als begraafplaats. Een deel hiervan was gereserveerd voor Joodse graven. In 1911 werd de algemene begraafplaats gesloten en geruimd. De Joodse begraafplaats bleef in gebruik tot 1962 waarna de graven werden overgebracht naar Katwijk.

Archeologische verwachting

In het plangebied kunnen de volgende archeologische resten aanwezig zijn:

- 1 Bewoningssporen uit de periode < 1400. Hierover is tot nu toe niets bekend; nieuwe vondsten kunnen ons beeld van de bewoning rondom Leiden in deze periode vernieuwen.
- 2 De kloosterterrein vallen grotendeels buiten het plangebied (zie afb. 3). Theoretisch kunnen nog resten van het kloostercomplex van St. Achten aanwezig zijn. Het gaat dan om kloostergebouwen, bijgebouwen, begravingen, indeling van kloosterterrein. Tot heden is geen onderzoek verricht naar het klooster en de indeling van het terrein. Archeologisch onderzoek kan eraan bijdragen om deze kennislacune in te vullen.
- 3 Overblijfselen uit de fase van het leprozenhuis. Mogelijk zijn graven uit deze periode aanwezig waaruit demografische en pathologische informatie kan worden afgeleid.
- 4 Grondgebruik en parcelering uit de periode <1611.
- 5 Het gesloopte bouwblok tussen de Korte Langegracht en de Binnenvestgracht (resten van huizen en industrieën). Alhoewel over de ruimtelijke indeling van het bouwblok al veel bekend is, is vrij weinig bekend over de bewoners en gebruikers ervan. Vragen over ontwikkelingen van een bouwblok, de activiteiten die er plaatsvonden (ambachten, industrieën) en sociale verschillen

tussen de bewoners kunnen middels archeologisch onderzoek worden beantwoord. Het onderzoek van een (deel van een) bouwblok biedt de mogelijkheid om dergelijke perceeloverschrijdende vragen te beantwoorden.

- 6 Gedempte Binnenvestgracht. De oudste vullingen van de gracht kunnen afvalpakketten bevatten waaruit informatie kan worden verkregen over materiële cultuur en sociale status van de bewoners van de wijk.
- 7 Resten van 19^e-eeuwse algemene begraafplaats en Joodse begraafplaats. Deze begraafplaatsen zijn te recent nog gebruikt om onderwerp van archeologisch onderzoek te zijn, maar eventueel aanwezige menselijke resten zullen wel geborgen en herbegraven moeten worden. De beide begraafplaatsen lagen grotendeels onder het huidige wegenbeloop.

Verstoring van het terrein

Het is onbekend in hoeverre de archeologische resten nog onverstoord zijn. Vooral bij de bouw en sloop van de huizen in resp. 1611 en 1906 en het gebruik als begraafplaats kan de bodem verstoord zijn geraakt. Daarnaast is het onbekend tot welke diepte de grond van de begraafplaats is afgegraven (geruimd) en er nog menselijke resten aanwezig zijn.

Richtlijnen voor archeologisch onderzoek plangebied Lammermarkt

De eerste fase van onderzoek moet erop gericht zijn om te achterhalen in hoeverre er nog archeologische resten in de bodem aanwezig kunnen zijn. Op basis van deze eerste inventariserende fase kunnen de kosten van de realisatie van het plan in beeld gebracht worden. Deze informatie is in het ideale geval bekend voorafgaand aan een kaderbesluit, maar ook voorafgaand aan eventuele bestemmingsplanprocedures.

Onder de inventariserende fase vallen twee typen onderzoek:

- o Booronderzoek: in de binnenstedelijke context is dit onderzoek alleen geschikt voor het vaststellen van de verstoringsgraad van het gebied. Bij het archeologisch booronderzoek worden 20 boringen per ha geplaatst waarbij alle boringen tot een diepte van 4 meter worden doorgezet. De kosten van dit onderzoek zullen tussen de 2000,- en 4000,- euro bedragen.
- o Indien de bodem onverstoord blijkt moet met behulp van proefsleuven worden vastgesteld of er archeologische resten aanwezig zijn en wat de waarde van die resten is. Normaal gesproken wordt hiervoor 5% van het plangebied in sleuven van 4 meter breed opgelegd. De kosten van een dergelijk onderzoek kunnen geraamd worden op 25,- €/m². Voor de omvang van het plangebied komt dit op ongeveer € 10.000,-

Tijdens de uitvoering kan vervolgens gedacht worden aan de volgende maatregelen ter bescherming van archeologische resten:

1. Geen onderzoek: ingeval er geen resten meer aanwezig zijn. In dat geval is een minimale vorm van begeleiding wel noodzakelijk omdat er altijd menselijke botresten kunnen worden aangetroffen en deze dienen met de nodige zorg te worden behandeld.
2. Archeologische begeleiding van de werkzaamheden: ingeval er sprake is van minimale resten.
3. Archeologisch onderzoek middels een opgraving: bij dit onderzoek worden alle resten gedocumenteerd en worden vondsten geborgen waardoor alle aanwezige informatie over het verleden behouden blijft.
4. Behoud in situ (het in de grond laten zitten van archeologische resten) is bij de aanleg van een parkeerkelder geen optie.

Procedure archeologisch onderzoek

Voor aanvang van het archeologisch booronderzoek wordt door het uitvoerende archeologisch bedrijf een Plan van Aanpak opgesteld. Dit PvA wordt ter toetsing voorgelegd aan de gemeente Leiden, Team Monumenten & Archeologie. Team M&A toetst vervolgens de conceptrapportage. Voorafgaand aan proefsleuvenonderzoek moet een programma van eisen worden opgesteld. Hierin wordt beschreven hoe het onderzoek zal worden uitgevoerd, op welke wijze de gemeente daarbij betrokken wordt en wat gedaan wordt als oudheidkundige sporen worden aangetroffen. Teneinde te voorkomen dat een onderzoek niet voldoet, heeft een Programma van Eisen gemeentelijke goedkeuring.

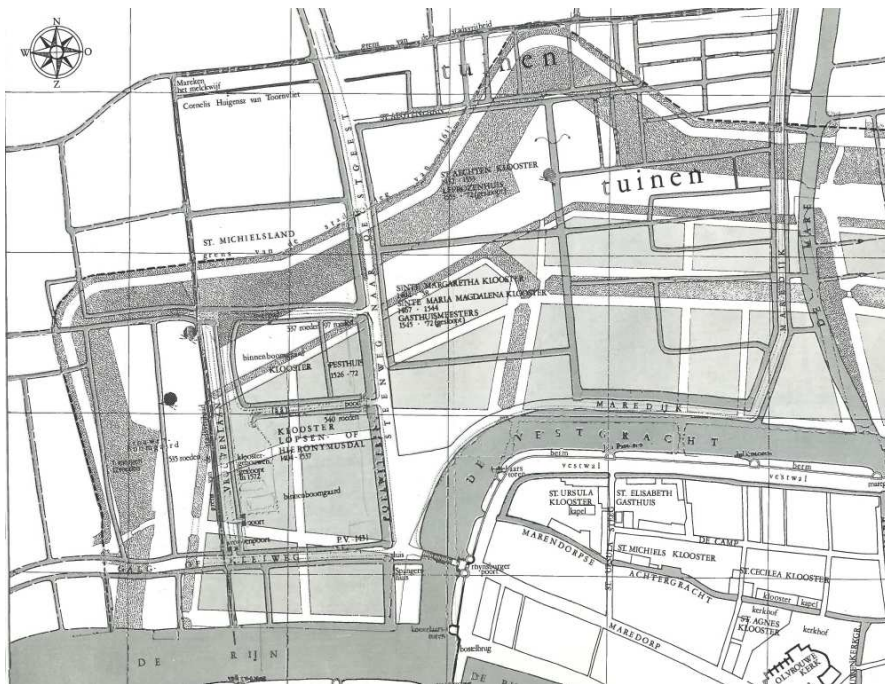
Indien u vragen heeft over dit advies dan verzoek ik u contact op te nemen op onderstaand telefoonnummer.

Met vriendelijke groet,

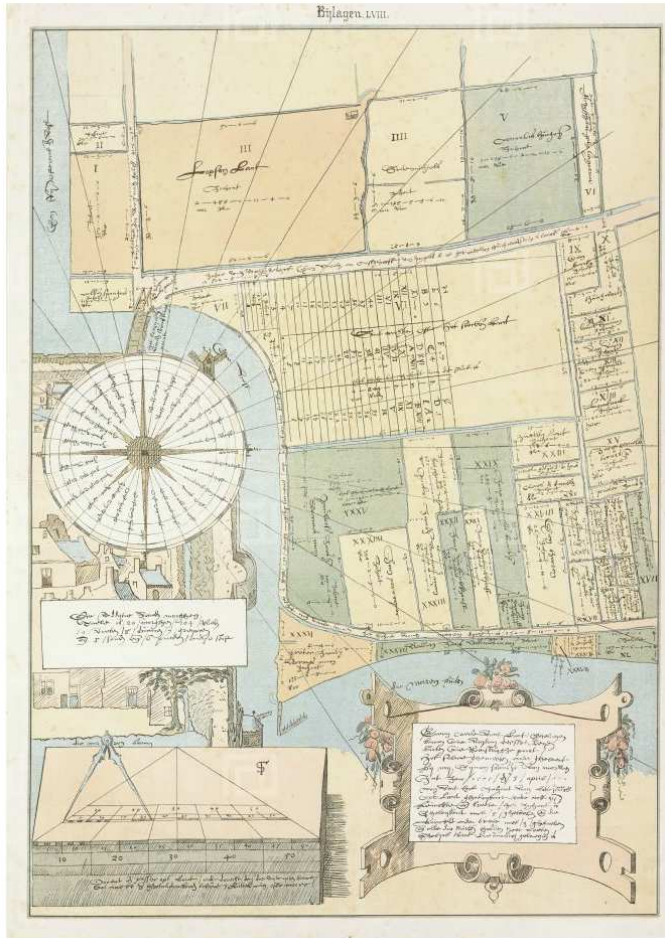
Chrystel Brandenburgh
Gemeente Leiden
Senior adviseur archeologie
Monumenten & Archeologie
071-516 7959
Hooglandse Kerkgracht 17c
2312 HS Leiden
C.brandenburgh@leiden.nl

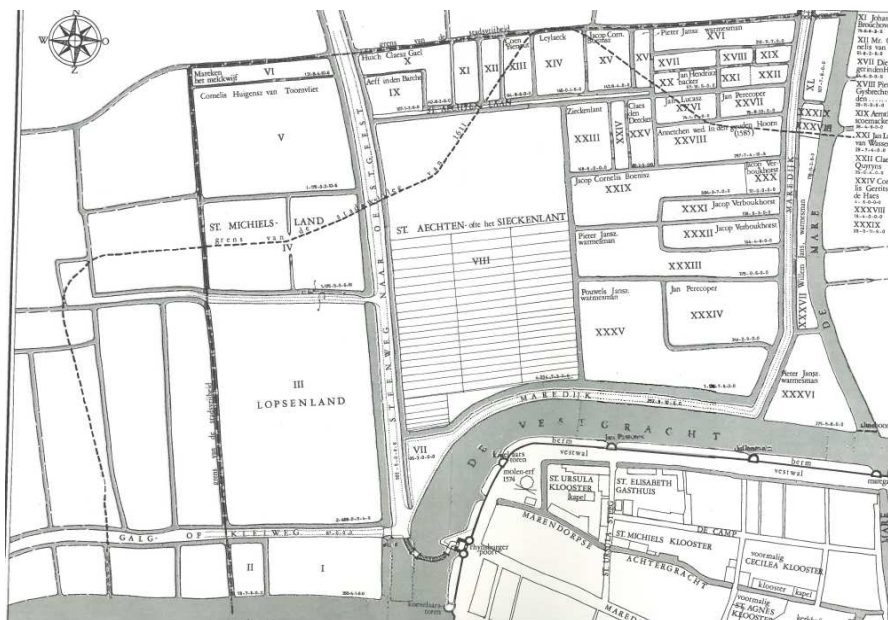
Afb. 2. Kaart van Leiden en omstreken door J. van Deventer uit 1554.

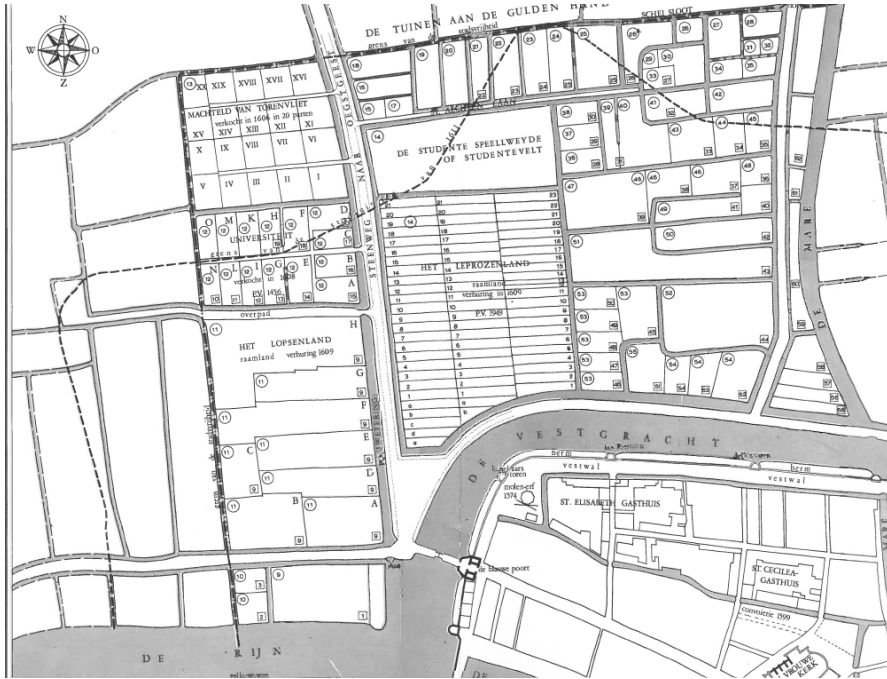
Afb. 3. Reconstructie van de kloosterterreinen rond 1572 (Van Oerle 1975, kaart 20).

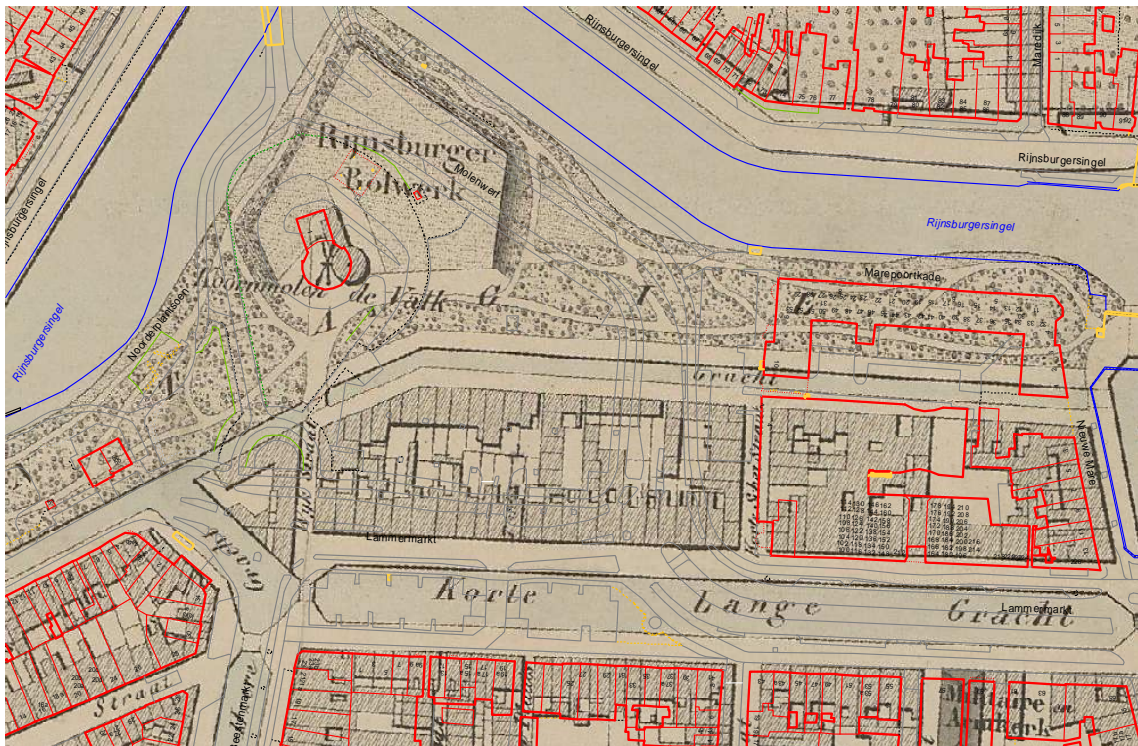
Afb. 4. "Eenen caerte vant lant ghelegen binnen die vrijdom der stat Leyden buiten die Rinsburghe poort" (is Blauwpoort)", ingemeten door Sijmon van Merwen in 1575.

Afb. 5. Reconstructie van de parcellering rond 1575 (Van Oerle 1975, kaart 21).

Afb. 5. Reconstructie van de parcellering rond 1610 (Van Oerle 1975, kaart 22).

Afb. 6. De situatie rond 1850 (Van Campen 1850) geprojecteerd op de huidige kaart van Leiden.